

ОБЛІК І АУДИТ

УДК 657.8:004

Людмила КРУЧАК, Володимир МУРАВСЬКИЙ

АВТОМАТИЗАЦІЯ ОБЛІКУ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ НА ОСНОВІ ІНТЕГРОВАНОЇ БАЗИ ДАНИХ КОНТРАГЕНТІВ

Теоретично обґрунтовано та практично втілено можливості формування єдиної бази даних про контрагенти підприємства; досліджено комунікаційні та організаційні аспекти автоматизації обліку дебіторської заборгованості в умовах запровадження сучасних інформаційних технологій. Об'єктом дослідження є організація автоматизованого обліку дебіторської заборгованості на підприємстві. Предметом дослідження є сукупність теоретико-методичних і практичних аспектів автоматизованого обліку дебіторської заборгованості на основі впровадження єдиної інтегрованої бази даних контрагентів. Для структурування предметної сфери дослідження на основі ідентифікації та формалізації процесів автоматизації обліку дебіторської заборгованості з використанням інформаційно-комунікаційних технологій використані методи аналізу і синтезу.

Доведено, що розвиток інформаційно-комунікаційних технологій привів до актуалізації впровадження електронних комунікаційних каналів в облікові процеси. Зазначено, що електронні комунікації забезпечують інформаційну взаємодію усіх дебіторів та кредиторів підприємства, у процесі якої відбувається збір, обробка та накопичення облікової інформації про розрахунки з контрагентами в єдиній базі даних. Обґрунтовано теоретичні та практичні питання автоматизації обліку дебіторської заборгованості.

Розглянуто питання щодо автоматизації обліку дебіторської заборгованості, подано рекомендації з впровадження автоматизованої системи обліку розрахунків з дебіторами на підприємстві. Розроблено інформаційну модель інтегрованої бази даних, в якій міститься інформація про контрагенти, наявність договірних відносин, стан дебіторської заборгованості та порядок її погашення. Стверджується, що єдина база даних виступає в ролі інформаційного простору електронної взаємодії усіх учасників ринку фінансових операцій. Відбувається інформаційний обмін між постачальниками, покупцями, банківськими установами, юридичними та факторинговими організаціями, державними органами фіскальної служби та статистики. Проте публічний доступ до єдиної бази даних може призвести до втрати конфіденційної інформації, що потребує розробки дієвих методів інформаційного захисту системи обліку на підприємстві.

© Людмила Кручак, Володимир Муравський, 2017.

Ключові слова: *дебіторська заборгованість, контрагенти, автоматизація обліку дебіторської заборгованості, база даних про контрагенти, автоматизована система обліку.*

JEL: M40

Постановка проблеми. Епоха цифрових комунікацій привела до автоматизації не лише збору, обробки та зберігання облікової інформації, але й до електронної її передачі зовнішнім та внутрішнім учасникам комунікаційного процесу. Сучасні фахівці з управління здатні оперативнo одержувати усю необхідну інформацію для ефективного прийняття управлінських рішень. Використовуючи програмне забезпечення для автоматизації обліку, яке приєднане до мережі Інтернет, працівники можуть здійснювати інформаційний обмін з усіма користувачами даних про підприємство. Іншими словами, відбувається суттєва інтеграція комп'ютерних програм з мережевими базами даних, що дозволяє здійснювати електронні комунікації з контрагентами, державними інституціями та іншими зацікавленими користувачами облікової інформації. Тому важливим напрямом подальшої автоматизації обліку є створення глобальних інтегрованих інформаційних сервісів з наданням публічного доступу користувачам.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Першочергово розвиток комунікаційних технологій позначився на юридично-договірній взаємодії контрагентів. Відбулося впровадження систем електронних ділових комунікацій. Зокрема, розпочалася розсилка ділової кореспонденції (робочих документів), забезпечувалося синхронізація дій та спільне виконання робочих завдань, відбувався комунікаційний обмін досвідом тощо. На сучасному етапі розвитку обліково-аналітичних систем перспективним є використання комунікаційних технологій ділової взаємодії контрагентів для автоматизації обліку розрахунків з дебіторами та кредиторами.

Науковцями серед заходів з оптимізації обліку дебіторської заборгованості згадувалася можливість формування мікро-інформаційного середовища з обліковими даними про розрахунки з контрагентами. Наприклад, М. К. Терещенко доводить, що з метою удосконалення обліку дебіторської заборгованості при його автоматизації можливо здійснити наступні заходи:

- створити інформаційну базу кредиторської та дебіторської заборгованості учасників розрахунків;
- звірити в електронній формі взаємні вимоги та зобов'язання і знайти найбільш раціональні способи погашення взаємної заборгованості;
- провести взаємозаліки, поступово скорочуючи обсяги заборгованості;
- вести облік та звітність проведених взаєморозрахунків [1, с. 111].

Суттєвим позитивним ефектом від запровадження інформаційних технологій є зростання контролю за погашенням дебіторської заборгованості. Т. В. Чорнак стверджує, що сучасні програмні продукти контролюють строки заборгованості та дозволяють запрограмувати автоматичне нарахування резерву за умови прострочення боргу [2, с. 59].

Застосування системи електронних розрахунків "клієнт-банк" додатково сприяє зростанню рівня контролю за розрахунковими операціями. Забезпечується платіжна дисципліна. Керівництво підприємства володіє оперативною інформацією про надходження коштів на банківську чи електронні рахунки, що дозволяє контролювати погашення

дебіторської заборгованості в необхідних часових, валютних, актуарних розрізах за кожним контрагентом, банківським рахунком, господарською операцією, що призвела до зростання боргів [3].

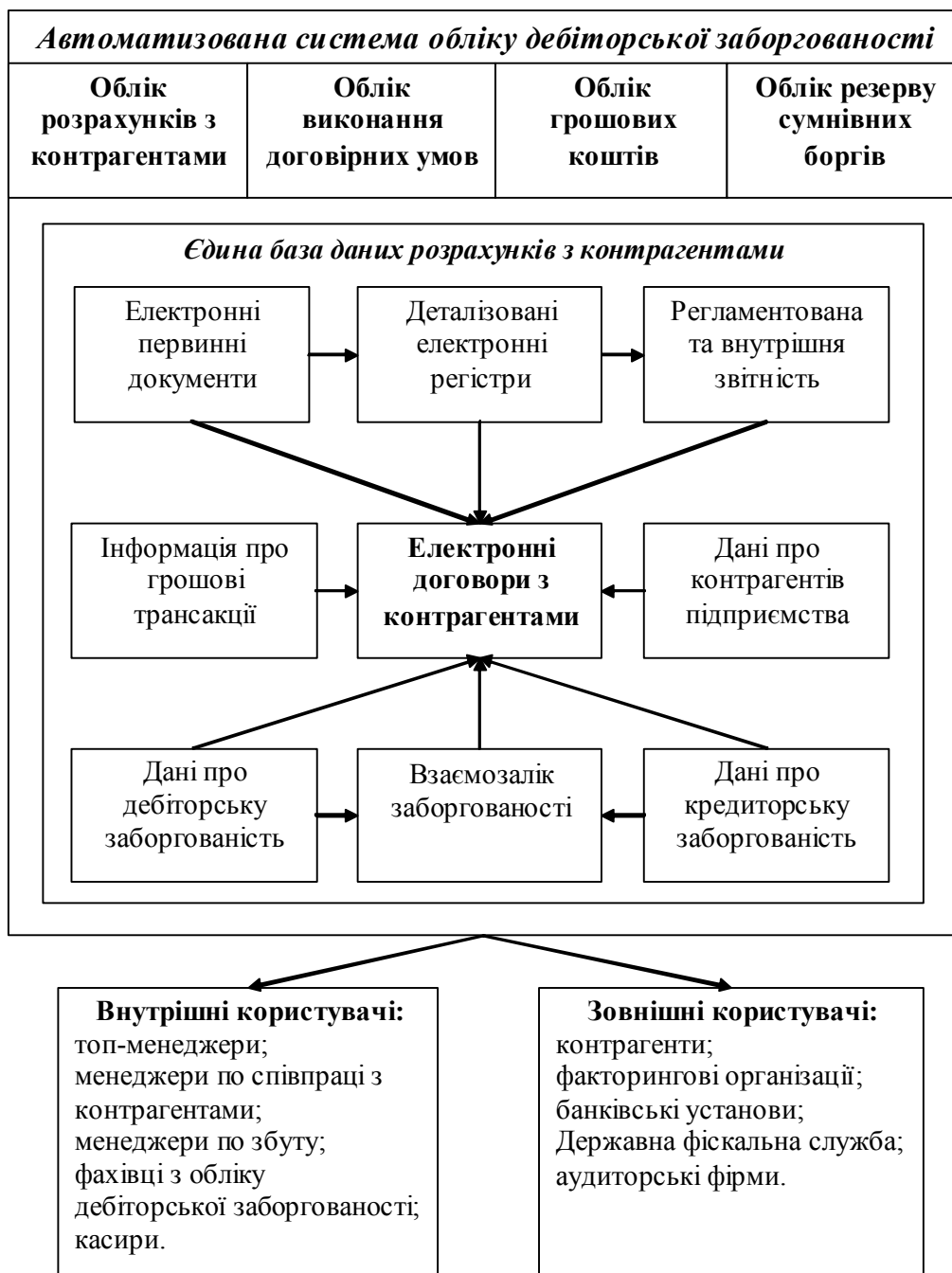
Завдяки комунікаційним технологіям, на думку О. І. Коблянської, стає можливим своєчасне формування претензійних вимог щодо несвоєчасності погашення боргів. Недотримання договірної та розрахункової дисципліни, несвоєчасне висування претензій щодо боргів, які виникають, призводять до значного зростання невиправданої дебіторської заборгованості, а отже, до нестабільності фінансового стану підприємства [4, с. 832]. Через сучасні комунікаційні канали підприємство здатне оперативно інформувати боржника та виставляти боргові претензії. Реалізація вимог оперативного надання інформації може бути досягнута лише за умови використання універсальних автоматизованих систем, які в значній мірі присутні на національному ринку програмного забезпечення [5, с. 91].

Проте більшість науковців розглядають запровадження комунікаційних технологій в процеси електронної взаємодії між контрагентами як спосіб зростання контрольованості розрахунків з дебіторами, а сучасні програмні продукти для автоматизації обліку досліджуються лише крізь призму зменшення трудомісткості праці облікових фахівців [6, 7]. Практично всі бухгалтерські програми дозволяють формувати реєстри, зведені проводки, відомості залишків за синтетичними та аналітичними рахунками, контрольні відомості за станом розрахунків. Для ефективного обліку розрахунків цього недостатньо. Поза увагою залишаються комунікаційні та організаційні аспекти автоматизації обліково-аналітичних робіт, які стосуються співпраці з контрагентами підприємства.

Мета статті полягає в обґрунтуванні можливості формування єдиної бази даних про контрагенти підприємства для дослідження комунікаційних та організаційних аспектів обліку дебіторської заборгованості в умовах запровадження сучасних комунікаційних технологій.

Виклад основного матеріалу. Важливим напрямком оптимізації обліку дебіторської заборгованості є організація єдиної інформаційної бази облікових даних. Залучення до єдиного інформаційного простору має здійснюватися за рахунок усіх фізичних, юридичних осіб, підприємств, установ та організацій. Інформаційну базу рекомендовано інтегрувати в систему єдиного державного реєстру декларацій. Значна частина облікової інформації щодо розрахунків з контрагентами уже вноситься суб'єктами господарювання в електронному вигляді. На сьогодні розроблений дієвий механізм збору, оброки, верифікації та накопичення облікових даних про розрахунки та суми ПДВ, пов'язані з ними. Проте така інформація носить ситуативний та частковий характер і не використовуються системою управління підприємством в повній мірі. З метою оптимізації обліку та управління дебіторської заборгованості можливо доповнювати існуючу облікову інформацію деталізованими даними щодо дебіторської та кредиторської заборгованості. Важливо вводити в електронну систему дані про усі договірні відносини та розрахунки, пов'язані з ними (рис. 1).

Для нових суб'єктів господарювання на етапі реєстрації господарської діяльності доцільно видавати ключі доступу до інформаційного ресурсу. Уже існуючим підприємствам на початковому етапі правом доступу до бази даних можуть слугувати електронні податкові ключі.

Рис. 1. Інформаційна модель інтегрованої бази даних розрахунків з контрагентами для автоматизації обліку дебіторської заборгованості

Інформаційну взаємодію з базою даних необхідно інтегрувати в програмне забезпечення для автоматизації обліку на підприємстві. З програмного продукту обліковий фахівець матиме змогу одержати інформацію про контрагента, наявність договірних відносин, стан дебіторської заборгованості та порядок її погашення.

Таким чином, важливим інформаційним ресурсом, який доцільно вносити в єдину інформаційну базу, можуть бути умови договірних відносин між контрагентами. Усі сучасні програмні продукти автоматизований облік розрахунків з дебіторами організують навколо фіксації контрактних зобов'язань підприємства. Іншими словами, облік усіх розрахунків ведеться в розрізі виникнення та виконання договорів між контрагентами.

Інформацію про наявність контракту необхідно вносити та перевіряти усіма учасникам договірному процесу з метою верифікації умов та їх закріплення в електронному форматі. Електронне декларування договірних умов дозволить здійснювати юридичну фіксацію термінів виникнення дебіторської заборгованості та її погашення. Унеможлиблюються майбутні фальсифікація та махінації сторонами договірних відносин.

Фіксація параметрів контракту в електронній формі дозволить остаточно відмовитися від використання мокрої печатки в завіренні юридичних документів, що є звичайною практикою в країнах Європейського Союзу [8]. Оскільки юридична згода з умовами договору буде відбуватися в програмному забезпеченні через використання персональних електронних ключів доступу, то паперовий примірник контракту частково втрачає свою актуальність.

На основі задекларованих умов договору відбувається розрахунок дати поставки товарів (робіт, послуг), умов розрахунку суми дебіторської заборгованості та її погашення в системі обліку на підприємстві. З єдиної бази даних одержується інформація про терміни виконання замовлення, що використовується для управління виробництвом та збутом готової продукції. У підприємства з'являється реальний механізм автоматизованого управління логістичними процесами. В автоматизованій системі обліку доцільно передбачити можливість інформування про кількість днів, що залишилися до виконання законтракованих умов та надходження авансових платежів. Досить часто підприємство не має достатнього товарного запасу на складі. Як наслідок, надходження інформації про затвердження договору може автоматизовано ініціювати старт виробничого процесу. Іншими словами, за попередньо розробленим алгоритмом, після надходження замовлення на продукцію (роботи, послуги) автоматично розпочинається виробництво законтракованої кількості продукції. Завдяки системі "точно в час" у підприємства зменшується потреба у формуванні складських резервів.

На основі інформації щодо договірних відносин між контрагентами обліковий фахівець може автоматизовано формувати та відправляти рахунок на оплату покупцю через єдину базу даних. Надалі лише очікується електронне повідомлення від банківської установи про оплату рахунку. Банківське інформування доцільно здійснювати через систему "клієнт-банк" зі зміною статусу кожного рахунку на "оплачено", що є сигналом про погашення дебіторської заборгованості.

Надходження інформації про оплату рахунку до програмного забезпечення підприємства може слугувати підставою для автоматизованого формування облікових проведення щодо виникнення та ліквідації дебіторської заборгованості. Програмне забезпечення інформуватиме облікового працівника про зміни в єдиній базі даних і

пропонуватиме відповідні облікові записи, які після затвердження відповідальних посадових осіб рекомендовано автоматизовано відображати в системі обліку.

В програмному забезпеченні автоматизації обліку дебіторської заборгованості обов'язково необхідно передбачити можливість оплати рахунків. Доцільно в єдину базу даних розрахунків з контрагентами інтегрувати систему "клієнт-банк" з функціями управління грошовими коштами з метою сплати боргу перед постачальниками. Після виникнення заборгованості обліковому фахівцю, відповідальному за грошові операції, буде запропоновано перерахувати кошти контрагенту. Ініціювання грошової операції потребуватиме електронного схвалення керівниками підприємства. Запит на дозвіл щодо грошової трансакції може виводитися на робочий стіл або мобільний пристрій відповідного управлінського фахівця. Як наслідок, забезпечується дистанційний та цілодобовий контроль за видатками грошових коштів та станом розрахунків з контрагентами підприємства.

Обов'язковою вимогою часу є підтримка електронних грошей в програмному забезпеченні автоматизації обліку. Підключення до єдиної бази даних електронних гаманців забезпечує оперативне та конфіденційне погашення заборгованості підприємства. Розрахунки електронними грошима суттєво оптимізують витрати на банківське обслуговування рахунків підприємства [9, с. 49]. Формування первинних документів та відображення на рахунках обліку операцій з віртуальними валютами доцільно автоматизовано здійснювати на основі інформації з процесингового центру електронних грошових трансакцій.

Аналогічно єдину базу даних доцільно використовувати для контролю за станом розрахунків з дебіторами та формуванням резерву сумнівних боргів. Залежно від накопиченого досвіду щодо добросовісності контрагентів доцільно автоматизовано прогнозувати ймовірність непогашення дебіторської заборгованості. Виходячи з термінів та сум проведених дебіторами розрахунків у минулому, доцільно автоматизовано формувати резерв сумнівних боргів. З єдиної бази даних можливо отримати інформацію про платоспроможність, суми безнадійної дебіторської заборгованості за різними операціями, класифікацію дебіторської заборгованості в розрізі кожного контрагента. Одержана інформація може бути підставою для автоматизованого формування та обліку резерву сумнівних боргів за всіма можливими методами його обчислення. За обраним і затвердженим в обліковій політиці варіантом можливо своєчасно ідентифікувати проблемного дебітора, з'ясувати необхідність створення резерву та достовірно визначити його розмір з метою покриття безнадійної дебіторської заборгованості.

У всіх підприємств з'являється реальний механізм уникнення співпраці з недобросовісними суб'єктами господарювання та збитків від непогашення дебіторської заборгованості. Відбувається дисциплінування покупців та замовників. Своєчасне та достовірне формування резерву сумнівних боргів дозволяє зменшити вплив негативних тенденцій на фінансовий результат діяльності у випадку накопичення великих сум безнадійної дебіторської заборгованості.

Інформація про розрахунки між контрагентами може використовуватися для обліку взаємозаліку заборгованості. В момент виникнення заборгованості доцільно автоматизовано перевіряти стан розрахунків з поточним контрагентом. У випадку наявної кредиторської заборгованості можливо автоматично здійснювати операції з взаємного списання боргів між учасниками договірних відносин. Іншими словами, якщо розмір наявної кредиторської заборгованості дозволяє перекрити борг дебіторів, то ініціюється

взаємозалік заборгованостей. Обліковому фахівцю система виводитиме повідомлення про списання заборгованостей та формуватиме відповідні облікові записи на рахунках обліку.

Цікавою є можливість залучення третіх осіб до процесів автоматизованого взаємного заліку заборгованості. Якщо існує ще один суб'єкт господарювання, який одночасно співпрацює з обома контрагентами, то доцільно перевірити стан його розрахунків та боргів. Досить часто буває ситуація, в якій підприємство має дебіторську та кредиторську заборгованість перед багатьма учасниками ринку, що дозволяє здійснювати почергове списання боргів. Автоматизована система здатна здійснювати поступове списання боргів одних підприємств перед іншими до моменту мінімізації загальної дебіторської та кредиторської заборгованості серед усіх господарюючих суб'єктів, які співпрацюють між собою. Обліковим фахівцям кожного з підприємств пропонуватиметься автоматизована схема взаємозаліку заборгованості, після отримання позитивної реакції усіх контрагентів на яку відбуватиметься автоматизоване формування облікових проведення. Схема обліку покриття дебіторської заборгованості завдяки залученню третіх осіб через єдину базу даних контрагентів подана на рис. 2.

Рис. 2. Залучення зовнішніх користувачів інформації до обліку покриття дебіторської заборгованості з використанням єдиної бази даних

До єдиної бази даних доцільно залучити також організації з надання факторингових послуг. На конкурентних умовах фактори можуть розміщувати комерційні пропозиції щодо кожного факту виникнення дебіторської заборгованості. Суб'єкт господарювання за потреби може обрати найбільш оптимальну модель факторингу із запропонованих. Механізм управління розрахунками з дебіторами доцільно включити в програмне забезпечення автоматизації обліку на підприємстві. В момент виникнення дебіторської заборгованості після оцінки платоспроможності контрагента та імовірності непогашення обліковому фахівцю пропонується список угод з факторингового покриття [10, с. 36]. Зваживши ризики та необхідність у вивільненні обігових коштів, підприємство обирає із запропонованого переліку фактора та надає електронну згоду на умови факторингу. Укладається електронний договір на факторингове погашення дебіторської заборгованості з формуванням відповідних облікових проведення.

Інформацію про розрахунки з контрагентами доцільно автоматично відправляти в Державну фіскальну службу з метою достовірного, своєчасного та повного обліку податків та зборів. Факт надходження від дебітора грошових коштів або виставлення рахунку за уже відвантажені товари фіксується в єдиній базі даних, що є підставою згідно з правилом "першої події" для відображення в обліку виникнення податкового зобов'язання. Разом з автоматизованим формуванням записів, на рахунках обліку відбувається інформаційне дублювання в базі Державної фіскальної служби. Таким чином, усувається людський чинник у процесі передачі інформації про суми нарахованого податку на додану вартість контролюючим органам. Обліковий фахівець втрачає можливість маніпуляцій з обліковими даними з метою приховання доходів і завищення сум витрат, що впливає на розмір податку на додану вартість та податку на прибуток.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, в сучасному програмному забезпеченні, присутньому на національному ринку, реалізовані функції обліку дебіторської заборгованості з можливістю формування відповідних первинних документів, інвентаризації, оцінки, відображення на рахунках обліку та у фінансовій звітності. Актуальним напрямком подальшого удосконалення програмного забезпечення є інтеграція комунікаційних та мережевих технологій. Інтеграційні процеси забезпечують формування спільного інформаційного середовища на мікро та макрорівнях, доступ до якого матимуть внутрішні та зовнішні користувачі облікової інформації.

В сучасні програмні продукти для автоматизації обліку доцільно інтегрувати функцію інформаційного обміну з єдиною базою даних контрагентів. Розроблено інформаційну модель інтегрованої бази даних, в якій міститься інформація про контрагентів, наявність договірних відносин, стан дебіторської заборгованості та порядок її погашення. Єдина база даних виступає в ролі інформаційного простору електронної взаємодії усіх учасників ринку фінансових операцій. Відбувається інформаційний обмін між постачальниками, покупцями, банківськими установами, юридичними та факторинговими організаціями, державними органами фіскальної служби та статистики. Забезпечуються своєчасні комунікації з метою оптимізації розміру дебіторської заборгованості та недопущення прострочення термінів її погашення.

На основі інформаційного обміну з єдиною базою даних запропоновано механізм обліку виконання договорів, розрахунків з контрагентами, руху грошових коштів та резерву сумнівних боргів. Інформація, одержана з єдиної бази даних, є підставою для

автоматизованого формування облікових проведення щодо виникнення та погашення дебіторської заборгованості. Розроблено порядок своєчасного та повного інформування внутрішніх та зовнішніх користувачів облікової інформації про стан дебіторської заборгованості на підприємстві. Забезпечується автоматизація облікових та управлінських функцій в умовах інтеграції в єдину базу даних. Зростає рівень контролю та управління за розрахунковими операціями в умовах актуалізації електронної економіки України.

Список використаних джерел

1. Терещенко М. К. Деякі аспекти удосконалення обліку, аналізу та аудиту дебіторської заборгованості підприємства / М. К. Терещенко. – *Економічний вісник*. – 2014. – № 1. – С. 107–113.
2. Чорнак Т. В. Удосконалення оцінки дебіторської заборгованості та її відображення у звітності / Т. В. Чорнак. – *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. – 2010. – № 29. – С. 56–59.
3. Москалюк Г. О. Облік та контроль дебіторської заборгованості: існуючі проблеми та шляхи їх вирішення [Електронний ресурс] / Г. О. Москалюк. – Режим доступу : <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1754/1.pdf>.
4. Коблянська О. І. Методологічні аспекти обліку та аудиту дебіторської заборгованості / О. І. Коблянська // *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. – 2009. – № 77–78. – С. 28.
5. Шипунова О. В. Проблеми обліку фінансових активів у середовищі інформаційної системи / О. В. Шипунова. – *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. – 2015. – Вип. 2 (112). – С. 91–95.
6. Волинець О. О. Характеристика системи аналітичного обліку зобов'язань та методика її удосконалення в умовах електронної обробки економічної інформації / О. О. Волинець // *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. – 2009. – Т. 2. – № 5. – С. 151–153.
7. Житна І. П. Сучасні технології удосконалення системи автоматизації обліку та управління виробництвом / І. П. Житна, О. А. Садовніков // *Управління розвитком*. – 2010. – № 3. – С. 126–128.
8. Щодо забезпечення функціонування суб'єктів господарювання без застосування печаток [Електронний ресурс] / Національний інститут стратегічних досліджень. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1091>.
9. Несходовський І. Електронні гроші / І. Несходовський // *Бухгалтерський облік і аудит*. – 2009. – № 4. – С. 49–54.
10. Смачило В. В. Сутність факторингу та його використання при управлінні дебіторською заборгованістю в Україні / В. В. Смачило, Є. В. Дубровська // *Фінанси України*. – 2007. – № 7. – С. 35–45.

References

1. Tereshchenko M. K. Deiaki aspekty udoskonalennia obliku, analizu ta audytu debitorskoj zaborhovanosti pidpriemstva [Some aspects of improvement of accounting, analysis and auditing of an enterprise's receivables]. *Ekonomichniyi visnyk – Economic Bulletin*, 2014, No. 1, pp. 107-113 [in Ukrainian].

2. Chornak T. V. Udoskonalennia otsinky debitorskoi zaborhovanosti ta yii vidobrazhennia u zvitnosti [Improving the assessment of receivables and its reflection in reporting]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, 2010, No. 29, pp. 56–59 [in Ukrainian].
3. Moskaliuk H. O. Oblik ta kontrol debitorskoi zaborhovanosti: isnuichi problemy ta shliakhy yikh vyrishennia [Accounting and control over receivables: current problems and ways to overcome them], from <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1754/1.pdf> [in Ukrainian].
4. Koblianska O. I. Metodolohichni aspekty obliku ta audytu debitorskoi zaborhovanosti [Methodological aspects of accounting and auditing receivables]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka – Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv*, 2009, No. 77–78, p. 28 [in Ukrainian].
5. Shypunova O. V. Problemy obliku finansovykh aktiviv u seredovyshchi informatsiinoi systemy [Issues of accounting of financial assets in the information system environment]. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho period Ukrainy – Social and economic issues of Ukraine's current state*, 2015, Issue 2 (112), pp. 91–95 [in Ukrainian].
6. Volynets O. O. Kharakterystyka systemy analitychnoho obliku zobov'язan ta metodyka yii udoskonalennia v umovakh elektronnoi obrobky ekonomichnoi informatsii [Description of the analytical accounting system of obligations and methods of its improvement in terms of electronic processing of economic information]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu (Ekonomichni nauky) – Bulletin of Khmelnytskyi National University (Economic studies)*, 2009, Vol. 2, No. 5, pp. 151–153 [in Ukrainian].
7. Zhytna I. P., Sadovnikov O. A. Suchasni tekhnolohii udoskonalennia systemy avtomatyzatsii obliku ta upravlinnia vyrobnytstvom [Modern technology used for improving automation systems for accounting and manufacturing management]. *Upravlinnia rozvytkom – Development management*, 2010, No. 3, pp. 126–128 [in Ukrainian].
8. Shchodo zabezpechennia funktsionuvannia subiektiv hospodariuvannia bez zastosuvannia pechatok [On the functioning of entities without the use of seals]. *Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen – National Institute of Strategic Studies*, from <http://www.niss.gov.ua/articles/1091> [in Ukrainian].
9. Neskhodovskyi I. Elektronni hroshi [Electronic money]. *Bukhhalterskyi oblik i audit – Accounting and Audit*, 2009, No. 4, pp. 49–54 [in Ukrainian].
10. Smachylo V. V., Dubrovska Ye. V. Sutnist faktorynhu ta yoho vykorystannia pry upravlinni debitorskoiu zaborhovanistiu v Ukraini [The essence of factoring and its use in the management of receivables in Ukraine]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, 2007, No. 7, pp. 35–45 [in Ukrainian].

Редакція отримала матеріал 23 грудня 2016 р.